

Város az időben V.

902.6

Köszegi Frigyes

A későbronz- és koravaskor lakói

244
Fővárosunk területén a bronzkor második felétől fokozódó népsűrűsödés mutatható ki; elsősorban a pesti oldalon koncentrálnak a lakosság, de hasonló jelenségek figyelhetők meg a budai vidéken is. A Duna-Tisza közén és a Dunántúl keleti felében elterjedő *vatyai kultúra népe* előszeretettel telepedett meg a folyómenti dombháton, így a Duna partvidékén több bronzkori falut sikerült rögzítenünk.

A vatyai kultúra

A vatyai kultúra falvainak lakói elsősorban földművelő és állattenyésztő életmódot űztek, amelyet a lehetőségek szerint vadászattal és halászáttal egészítettek ki. Ezt igazolja a települések szemétdögjeinek hulladékanyaga, amelyben egyaránt fellelhetők házi- és vadállatok csontjai, megszenesedett gabonamagvak és a mindennapok munkája során tönkrement használati tárgyak töredékei. A falvakban igen gyakran több, egymás felett elhelyezkedő települési szintet lehet megkülönböztetni — mint pl. az egyik lágymányosi telep esetében —, s ebből arra következtethetünk, hogy egy-egy ilyen falut huzamosabb ideig, egy-két évszázadig laktak. A háborús események, törzsek közötti villogások, természeti katasztrófák gyakran elpusztították a földbe mélyített, vesszőfonatos, agyaggal kitapasztott házakat, amelyeket azután lakóik újból és újból felépítettek.

A vatyai kultúra népének elterjedési körzetében, a Duna jobb partján szinte egymást követik a települések. Ahol lehetőségek nyíltak kutatásra, ott egész központokat sikerült rögzíteni, mint pl. a már említett Lágymányoson vagy éppen a Duna-part békásmegyeri szakaszán. A folyó túlsó oldala az őskor folyamán — sőt, jóval később is — vizenyős, mocsaras terület volt, emberi településre alkalmatlan, így a folyótól távolabbi, magaslati helyeket kerestek maguknak az egyre szaporodó népesség törzseiből kirajzó csoportok. A Dunán való átkelés nem jelentett különösebb gondot; a korábbi évszázadok, sőt, évezredek során már kialakultak a legalkalmasabb gázlőhelyek. Ismerték a vízen való közlekedés módját is: tutajat, csónakot építettek és hosszabb vízi utakra is elmerészkedtek. Nem véletlen, hogy az ismert átkelőhelyek térségében, mint pl. Békásmegyér és Káposztásmegyér, szinte egymás hegyén-hátán fekszenek a különböző korú falvak.

Igen gazdag a vatyai kultúra

lelőhelyeiben Újpest, Pesterzsébet és környéke, valamint a Csepel-sziget. A pesti oldalon különösen temetőik kerültek elő szép számmal. A Soroksári úton, Pesterzsébeten s másutt feltárt urnasírok egyben fényt vetnek arra, hogyan helyezték halottakat örök nyugalomra e kultúra emberei. A sokszor szokatlanul nagyméretű urnákba elhelyezett csontmaradványok a gondos halotthamvasztás bizonyítékai. A sírokban talált különböző edények mellett — amelyek jó része eredetileg élelmiszereket tartalmazott a halott túlvilági útjára — bronzékszerek, elvétve fegyverek egészítik ki e temetkezések értékes leltárát.

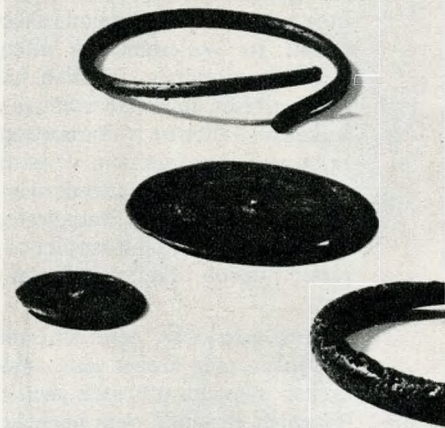
Halomsíros kultúra

A bronzkor második felében, az i. e. II. évezred derekától kezdődően a Kárpát-medence, de egész Európa mozgalmas történeti események színterévé vált. Részese volt ezeknek Budapest térsége is. *Az észak-nyugat felől érkező hódítók, az ún. halomsíros kultúra* törzsei sorra elpusztították — felégették — a helyi bronzkori népesség falvait, a lakosságot leigázták vagy elűzték, földjeiket, vagyonukat birtokukba vették. A mai Németország, Csehszlovákia és Ausztria területén őshonos hódítók nevüket sajátos temetkezési szokásuk után nyerték; ti. sírjaik fölé kisebb-nagyobb földhalmot emeltek, amelyek szerencsés esetben a mai napig fennmaradtak.

A hosszú karddal, íjjal és nyíllal felfegyverzett hódítók hamar felülkerekedtek a rövid kard-

dal és harci fejszékkel védekező őslakossággal szemben, hiába húzódtak az utóbbiak földsáncsal övezett magaslati erődítményeikbe. (Ilyen földvár maradt fent az utókor számára a főváros peremén levő Solymáron vagy a kissé távolabb fekvő Pákozdváron.) A vatyai kultúra népe részben elmenekült, részben beleolvadt az újonnan érkezők törzseibe, s e két népesség a későbronzkor során sajátos, új kultúrát alakított ki.

Ezt az igen széles területeket érintő, nagy horderejű történeti eseményt számos régészeti lelet támasztja alá, s ezek között igen előkelő helyet foglalnak el azok a *kincsek*, amelyeket az őslakosság rejtett föld alá a hódítók elől. Az általában bronzból, esetenként nemesfémekből gyártott ékszereket, fegyvereket és szerszámokat tartalmazó kincsleletek egy-egy család vagy nagyobb közösség tulajdonát képezték, s nemegyszer fémipari központok kész és félkész termékeiből, beöntésre váró hulladékaiból adódtak. Budapest körzetéből is ismerünk ilyen leleteket, s ezek közül mindenekelőtt a rákospalotai érdemel említést. Még a múlt században lelték a bronzsákányból és ékszerekből álló, szépen díszített agyagedényben elhelyezett kincset. Ugyancsak edényben, kis korszóban került elő legutóbb egy kisebb bronzlelet Budaörsön, fontos római kori útvonal mentén. A bronzkarperceket és korongdíszeket tartalmazó kincset mintegy három és fél ezer esztendővel ezelőtt rejtette el — talán útonálló elöl — a bronzkorban már használatos út egy vándora.

Bronzbalta öntőmintája a Vizakna utcában (Füredi felvétele)

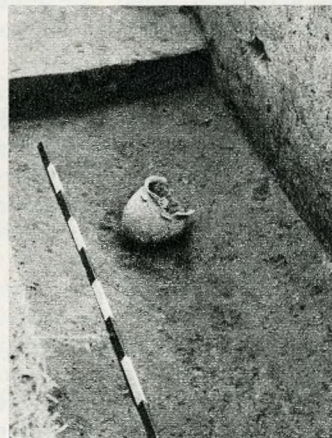
Fémfeldolgozó ipar nyomai

A későbronzkori halomsíros kultúra fővárosi telepeiről, temetőiről csak igen hiányos ismereteink vannak. A Zuglói-Vizakna úti telepmaradvány, egy-két rákoskeresztúri szórvány sír és más telepnyomok alapján csupán elképzeléseink lehetnek a népesség mindennapi életéről. Annyit biztosan tudunk, hogy a kezdetben túlnyomóan állattenyésztő nép fokozatosan tért át az új körülményeknek megfelelő, állandó megtelepedést megkívánó földművelésre. A fő foglalkozási ágak mellett a falvakban kiterjedt háziipart űztek. A fazekaság, a szövés-fonás évezredek mesterségei, s ezekhez járult

Középsőbronzkori kincslet
Budaörsről (Szelényi K. felvételei)

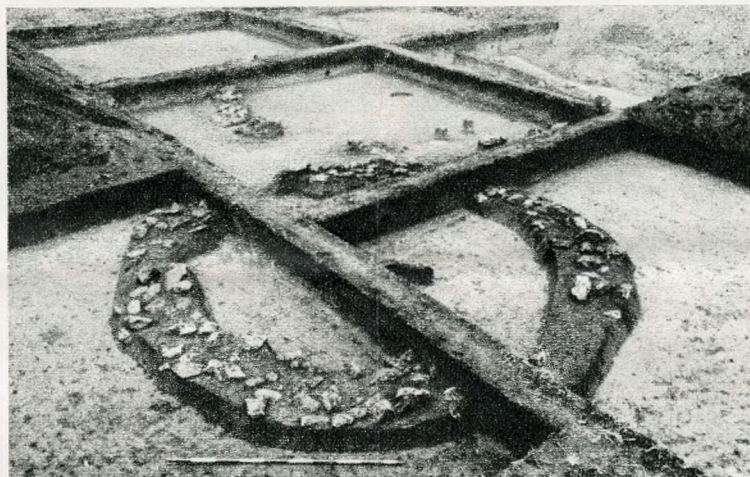
A váli kultúra telepe
a XI. ker. Sztregova utcában
(Füredi P. felvétele)

a fémfeldolgozó ipar, amely komoly technológiai ismereteket követelt meg. A már említett Vízakna úti telepen előkerült egy kétrészes, homokkőbe faragott öntőminta, amely eredetileg bronzbalta öntésére szolgált. E lelet is bizonyítja a korábbi feltevést, hogy fémfeldolgozás nem csupán nagyobb ipari központokban, hanem falvakban, háziiparszerűen is folyt.

A későbronzkornak ez a szakasza az i. e. második évezred utolsó évszázadait öleli fel, s úgy tűnik, hogy a középső bronzkor erőteljes népszaporodásával szemben nagyobb területek elnéptelenedéséhez vezetett. Az itt-ott fellelhető halomsíros telepnyomok egyelőre alig hozhatók arányba a megelőző korszak lelőhely-gazdagságával.

Az i. e. második évezred végétől a Kárpát-medencében, s így a főváros területén is új történeti fejlődés vette kezdetét, új hódítók vették birtokukba a folyómenti telepeket. Európa fejlett civilizációit éppen úgy, mint Kis-Ázsia városait a katasztrófák egész sora rázkódtatta meg; barbár törzsek pusztították el a pompás palotákat és az egyszerű sárkunyhókat. Kik voltak ezek a jövevények? Az bizonyos, hogy az *urnasíros kultúra hordozói* is részesei voltak ennek a nagy horderejű vándorlásnak, és előrenyomulásuk során egymás után létesítették telepeiket a Duna mindkét oldalán. A főváros szinte fókuszja volt e népesség elterjedésének, amely — elődjéhez hasonlóan — ugyancsak temetkezési szokása után kapta nevét. Az emberi hamvakat tartalmazó

Koravaskori sírok Budaörsön (Szentpéteri T. felvétele)

urnasírok ilyen tömeges jelentkezésére eddig még nem volt példa.

A váli kultúra

Az Ausztria és Morvaország területén kibontakozó Baidorf-Velaticae kultúra finoman kidolgozott edényei, gazdag temetkezései révén előkelő helyet foglal el az őskori kultúrák sorában. E kultúra népének rohamos szaporodása erőteljes terjeszkedésükhöz vezetett, ami csakhamar érezte hatását a Dunántúlon is. A tömegesen beáramló törzsek szinte az elsők között vetették meg a lábukat Budapest térségében. Meglehetősen rövid idő alatt alakították ki sajátos színezetű kultúrájukat, s a második évezred végén, az időszámításunk kezdete előtt már készen állt előttünk az őskorszak talán legnépesebb hazai művelődése, a *váli kultúra*. A szentendrei

szigettől kezdve, Békásmegyeren, a Csepel-szigeten, Zuglón, a Gellérthegyen, a Tabánon stb. keresztül a telepek és temetők egész sora jelzi, hogy a középső bronzkor után néhány évszázadra mélypontra zuhanó népesedés ismét erőteljes növekedésnek indult, s csakhamar felül is múlt minden megelőzőt.

A váli kultúra népének életében nem tapasztalunk a korábbiakhoz képest lényeges változást; a paraszti életmód, kissé erőteljesebb állattenyésztéssel, továbbra is jellemzője a főváros környéki településeknek. A termelési módszerek azonban már lényegesen fejlettebbek voltak, mint pl. a korai bronzkorban. Ez szükségszerűen alakult így, miután az egyre növekvő létszámú népességet megfelelő mennyiségű étellel kellett ellátni. A kincseleteikben tömegesen jelentkező bronzsarlók a

gabonatermelés ugrásszerű növekedésével állnak összefüggésben.

A zuglói Bazsaróza úton feltárt, nagyméretű agyaghombórokából álló gabonaraktár arra utal, hogy nagyobb mennyiségű gabona tárolására is sor került. A telepeken lelt őrlőkövek arról tájékoztatnak, hogy a gabonát felhasználás előtt lisztté őrlték, amelyből azután lepényt sütöttek vagy kását főztek égetett agyagedényeikben.

Későbronzkori társadalmi viszonyok

Joggal vetődik fel a kérdés: hogyan éltek ezek az emberek? Milyen törvények szabályozták mindennapi életüket? A válasz igen nehéz. A régészeti jellegű adatok száma igen csekély, és ezek is rendkívül közvetettek. Ezért más tudományágak, így elsősorban a néprajz siet segítségünkre. A közelmúltban, sőt, a még ma is élő ún. természeti népek életmódja sokban azonos vagy hasonlít az őskori népekéhez, így az ezek körében végzett vizsgálatok nélkülözhetetlenek a régészet számára.

Az bizonyos, hogy az urnasíros korszak társadalmi alapsajtja a család, s ezekből épült fel a nemzetség és a törzs. Ebből következik, hogy a nemzetség, de a törzs is vérségi, rokoni kötelékeken alapult. Annak ellenére, hogy a korszak embere még ösközönségi társadalmi viszonyok közepette élt, a közösségen belül már megfigyelhető a társadalmi tagozódás. A főnök és a varázsló a legtekintélyesebb személyek voltak; s megkülönböztetett tisztelet övezte pl. a titokzatos fémművesség mestereit is. Különleges helyet foglaltak el a közösségen belül a fegyverforgatók, a harcosok. Csillaghegyen, a Vöröshadsereg útján évek óta folyik a váli kultúra egyik igen érdekes urnatemetőjének a feltárása. Az itt napvilágra bukkant sírok páratlanul jelentős leletei — feldolgozásuk után — éppen e kultúra társadalmi viszonyaira adhatnak majd részletesebb magyarázatot. A temetőben levő ún. „varázsló” sírok mágikus rendeltetésű agyagtárgyai, a csizma- és madár alakú edények, a bronzözegekkel díszített urnák a korszak vallási életére, az őskor emberének igen bonyolult hitvilágára is fényt derítenek.

Jelentős még a főváros szívében, a Tabánban feltárt falu maradványa. Itt kerek alaprajzú szemétdödrök, valamint kemencék kerültek elő. A tabáni falu minden bizonnyal a gellérthegyi magaslati telephelyhez tartozott,

amely feltehetően az itt élő váli népcsoport menedékhelye volt.

Az említettekén túl vég nélkül sorolhatnánk még azokat a budapesti vagy környéki helyeket, ahol ez a népesség egykoron megtelepedett: Sashalom, Óbuda, a Csepel-sziget, a Várhegy, Budaörs — egyaránt ismert lelőhelyei e kultúrának; nem beszélve a fővárost szinte koszorúba fogó topográfiai pontok tömegéről.

A váli kultúra népe évszázadokig lakta Budapest területét, csak újabb hódítók érkezése készítette a telephelyek elhagyására. Az i. e. 8. sz. folyamán nyugat és kelet felől szinte harapófogóba szorították az új jövevények a váli törzseket. Nyugatról, Ausztria felől érkezett a *korai vaskori halomstros kultúra népe*, amely, őrizve a bronzkori hagyományokat, továbbra is halom alá temette halottait. Néhány, a fővárosból és környékéről származó lelet arra utal, hogy a hódítók egyes csoportjai meg is telepedtek e területen. A budaörsi vasútállomás közelében, ahol jelenleg a Hungarofruct új hűtőháza emelkedik, előbukkant e népesség néhány sírja. A hamvasztásos temetkezéseket többméteres átmérőjű kőkerítés övezte; az eredetileg felettük levő földhalom az évezredek során lepusztult.

Későbronzkori csontamulett a Vízakna utcából (XIV. ker.)

„Preszkíták”, szkíták

E kultúra budapesti szerepléséről, sajnos, alig van egy-két számottevőbb leletünk. Tulajdonképpen ugyanez vonatkozik a kelet felől, közvetlenül az Alföldről érkező ún. „preszkíta” hódítókra, akik erőteljesen közreműködtek a váli népesség elűzésében. A csepeli Szabadkikötőnél előkerült leletek, valószínűleg sírok tartozékai, a harcias preszkíta-eredetű nép hagyatékai, és nem lehetetlen, hogy a továbbiakban még több ilyen jellegű lelet is felbukkan a főváros térségében.

A menekülő őslakosság, miként korábban is, föld alá rejtette értékeit. Valószínűleg törzsfőnöki hagyaték volt az angyalföldi tébolydánál előkerült aranykincs, amely szép kivitelű aranyedényeivel vidékünk egyik legkiemelkedőbb őskori lelete. Az aranylemezből trébelt csészék ceremoniális ivóedények voltak, s ezeket a közösség feje különleges alkalmakkor használta.

Az időszámítás előtti utolsó évszázadok, a római hódítást közvetlenül megelőző korszak talán leghomályosabb szakasza fővárosunk őstörténetének. A rendelkezésünkre álló igen csekély leletanyag arról vall, hogy a vaskorszakot képviselő szkíták és

keltrák sem hagyták el területet. Az i. e. 8. század folyamán jövevények, s a rákospalotai temető és a Kárpát-medencében kibontakozó sajátos kultúrájuk emlékeit őrzik. E kultúráról hozzávetőleges képet nyerünk a közvetlen környék temetőinek mellékletanyagából. Tápiószentmárton és Vámosmikola egyaránt a legérdekesebb szkíta temetők sorát gazdagítják. Az utóbbi temető különféle rítusú sírjai a szkíták kevert népességét dokumentálják. Ma már tudjuk, hogy a sokáig lovas-nomádnak vélt népesség jelentős része letelepült, földművelő volt. Erre vonatkozóan azonban a főváros területéről alig van bizonyítékunk.

Koravaskori urna a csepeli Szabadkikötőből

Az angyalföldi koravaskori aranylelet (Szelényi K. felvételei)

